

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 12 • 1965

Variationer og Mutationer
Adelshistoriske Problemer i Heraldisk Belysning
af Troels Dahlerup
tegninger af Aage Wulff

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Variationer og Mutationer

Adelshistoriske Problemer i Heraldisk Belysning

Af Troels Dahlerup

Tegninger af Aage Wulff

INDTIL Frederik I ved en forordning af 1526 påbød den danske adel at antage faste, arvelige slægtsnavne, fulgte standens store flertal den almindelige nordiske navneskik, hvorefter man til sit døbenavn blot knyttede sit patronymicon, fadersnavnet. Og selvom der fandtes slægter, som gerne brugte et forholdsvis fast tilnavn (som for eksempel slægterne Brok, Galt, Lunge etc.), vanskeliggøres genealogens arbejde ved, dels at man i sådanne slægter ofte anvendte patronymica jævnsides eller i stedet for slægtsnavnet, dels at sådanne tilnavne ligeså godt kunne arves på spinde- som på sværdsiden.

Som kriterium for slægtskab har man derfor brugt våbenmærkerne; thi som *Thiset* har sagt det: »Som bekendt er det ikke Navnet, men Vaabnet, der yder den sikreste Veiledning ved Undersøgelsen af de ældre danske Adelslægters Herkomst» (Historisk Tidsskrift 5 I p. 605), og sammenholdt med filiation (den vejledning, som patronymica giver) og fast tilknytning til bestemte lokaliteter bygger vor middelalderlige adelsgenealogi på heraldiske undersøgelser. Når for eksempel *Jens Nielsen* i Havnelev 1473-95 fører en halv lilie i sit segl, medens *Laurids Jensen* sammesteds 1496-1536 anvender samme seglmærke, erklærer vi, at der er tale om far og søn. På dette grundlag bygger hele vor middelalderlige adelsforskning.

Følgelig bliver vore vigtigste hjælpemidler hertil de store sigilværker, Hen-

ry Petersens *Danske Adelige Sigiller* og hans *Danske Gejstlige Sigiller* samt *Thisets Danske Adelige Sigiller fra 14., 15. og 16. Aarhundrede* (her citeret som *A., G. og DAS*), af hvilke især det sidste takket være sin systematiske inddeling tilsyneladende gør det muligt for forskeren hurtigt og præcist at skaffe sig et overblik over samtlige 1400-1600 kendte sigiller, hvori findes det søgte våbenmærke, eller i hvert fald dermed beslægtede typer.

Hvor nødvendig og ønskelig en sådan systematik end kan være, må man blot stedse erindre, at den er menne-skeværk, blot et hjælpemiddel, og som alle »tommelfingerregler« secundær i forhold til selve det primære kilde-materiale, hvorfor man — som udtrykt af Hans Krag (Heraldisk Tidsskrift 1. bind 3/123) — altid bør sondre imellem det *førte* og det *meddelte* våben (jeg ser her og i det følgende ganske bort fra, at navnlig ældre segltegninger kan have tendens til at lade det mærke fremtræde, som forskeren *ønsker* at finde, ligesom tilsvarende også seglfoto kan retoucheres ganske betydeligt »for tydelighedens skyld«). Det grælleste eksempel herpå, som i generationer kom til at vildlede nordisk historieforskning, er »den hjælpende hånd«, som segltegneren Th. Bergh gav O. S. Rydberg med hensyn til *Kalmarunionsdokumentets* besegling; se herom Niels Skyum-Nielsen i *Scandia* 1960 p. 1 ff.).

Thisets grundlæggende arbejde indenfor adelsgenealogi og heraldik har desværre næppe så meget sat gang i ny

forskning som — ved den urokkelige autoritet, vi gerne tillægger hans pionerindsats — lullet os ind i den opfattelse, at de vigtigste problemer allerede var løst, og det, skønt vi ved omhyggelig læsning af såvel hans som Henry Petersens arbejder i virkeligheden får det ene fingerpeg efter det andet om, hvor en fornyet indsats kunne være formålstjenlig. Vel skriver Thiset (i forord til DAS, p. VII), at »Sigillerne lære, at i Hovedsagen vare de heraldiske Mærker fra den tidligste Tid arvelige Slægtsmærker«, men som kyndig praktiker gør han straks opmærksom på talrige undtagelser, der dog alligevel i hovedsagen kommer til at bekræfte reglen:

At således Palle Griis snart fører et helt, snart et halvt vildsvin, ligesom også Skramernes enhjørning snart kunne være hel, snart halv osv., kan naturligvis anses for ligegyldige, individuelle variationer på samme måde som spejlvending af våbnet; eventuelt signetstikkerfejl, jfr. den »klassiske« fejl, at en bjælke i et udslidt signet kan opfattes som to smalle bjælker etc.

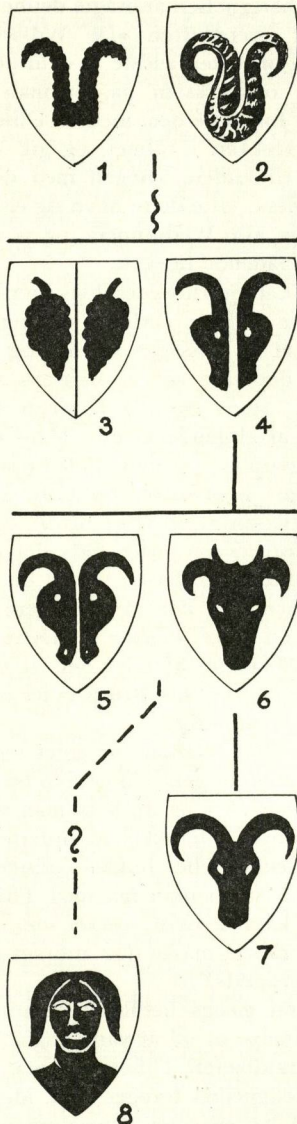
Ej heller Rosenkrantzers eller de nye Lykkers optagelse af henholdsvis de Ebersteiners og de gamle Lykkers våben i alliance med deres egne mærker ændrer noget principielt herved, da det menneskeligt set er lige så forståeligt som den honnette ambition, der fik den sidste, håbløst forarmede Rosengiedde til at »forenkle« såvel navn som våben for derved at låne lidt af den glans, der da stod om den »rigtige« slægt Giedde, jfr. at endnu så sent som omkring 1700 ombyttede Damsgård-Krabberne deres 200 år gamle våben med de finere Østergård-Krabbers.

Større og mere principiel interesse knytter der sig til Thisets påvisning (ibid. p. VI) af, at »der helt ned i 16.

Aarhundrede (gaves) Slægter, der indtog en vaklende Stilling imellem Adels frie og Borgeres og Bønders ufrie Stand; og ofte giver denne Vaklen sig tilkjenende i deres Sigiller«. Således »forbedres« den ufri fødte landstingshører *Niels Henriksens* segl i takt med hans sociale opstigen og sluttelige ophøjelse til rigsråd og rigskansler (Personalhistorisk Tidsskrift 2 V p. 202) fra to vinger om en pil til Arenfeldtslægtens flakte ørn i det delte skjold. Hertil kan føjes en nøje parallel fra Lange-land, hvis landsdommer *Mads Jonsen* 1457 fører et bomærke, der 1478 er blevet til »Huitax«-våbnet (se Danmarks Riges Historie II p. 641, fig. 394-95). Også når to brødre som *Søren* og *Erik Gjødese*n begge ca. 1500 steg op i fri stand, kunne de antage hver sit mærke.

At disse spørgsmål hidtil stort set har været upåagtede, skyldes vel især, at interessen hovedsageligt har samlet sig om den højere adel, hvor kilderne flyder langt rigeligere. Men i betragtning af, at det navnlig er lavadelens genealogi, der er fuld af problemer, er det her af afgørende betydning, hvorvidt thesen om slægtsvåbnets uforanderlighed har gyldighed i praxis.

Takket være et par heldige fund af nyt kildemateriale er det lykkedes mig at rekonstruere et par lavadelsslægters ældste led på bekostning af ligprædikenslitteraturens upålidelige tradition (afhandlingerne med den genealogiske bevisførelse i Danmarks Adels Årbog (DAA) 1955 »Om de såkaldte Kongstedlund-Bruner« og ibid. 1963 »Slægten Rodsteens oprindelse«). Da disse undersøgelser ikke blot krævede udstrakt anvendelse af heraldik og sigillografi, men også kastede nyt lys over lavadelens våbenbrug, skal jeg her uddybe især den heraldiske side af de dertil knyttede problemer.

A. Våben for »de Wedsønner«, senere Brun af Kongstedlund. 1. og 2. Weyt Pedersen, 1465—75 og 1488. — 3. og 4. Hans sønnesønner Niels Brun, 1561, og Hans Brun, 1579. — 5. og 6. Hans Bruns sønner Niels, 1579, og Jens Brun, 1580. — 7. Jens Bruns søn Hans Brun, 1607. — 8. Brun af Vindumgård.

Slægten Brun af Kongstedlund — der viste sig hverken at være fra Kongstedlund eller egentlig at hedde Brun — var hidtil først kendt dokumentarisk fra 1536, og så sent som 1561 dukker det ældste segl op, ført af en Niels Brun (Tavle A:3). Umiddelbart og forudsætningsløst betragtet må det snarest opfattes som to blade, agern eller lignende i et delt skjold, og kun fordi vi ad anden vej (kirkeinventar) ved, dels at hans døtre førte et (udelt) vædderhoved, dels at en Hans Brun, der formentlig var hans broder, og dennes søn Niels anvendte segl (A:4 og 5), hvis indhold nærmest må karakteriseres som delte, men i øvrigt ubestemmelige dyrehoveder, kan vi forstå, at Thiset i DAS placerede samtlige disse segl i gruppen C ix = »Et Bukkehoved«. I Thiset-Wittrups Nyt Dansk Adelsleksikon (her citeret som NDA) kommer der dog en vis tvivl til orde, idet denne Brun-slægts våben angives som enten et (helt) vædder- eller et (delt) oxehoved i et delt skjold, jfr. at Hans Bruns anden søn Jens og sønnesøn Hans førte segl (A:6 og 7), hvis indhold snarest må opfattes som et oxehoved, omend givetvis uden spor af deling.

Intet under, at det gamle adelslexicon, hvorfra NDA vist hentede våbenenes farver, skabte to slægter heraf: Brun nr. 11 med et helt, og nr. 12 med et delt oxehoved i et delt skjold.

Således må vi med sorg konstatere, at primærmaterialet, seglene, ikke bidrager til løsning af Brunslægts heraldiske problem, og skønt Thiset i DAS anbragte slægten under »Bukkehovedet«, udviste NDA større forsigtighed. Sin vane tro anførte leksikonet dog gerne ellers ukendte eller vanskeligt placerbare enkeltindivider i sammenhæng med bedre kendte familier, med hvem de tilsyneladende

var våbenbeslægtede, og følgelig gøres en Jens Andersen af Øland til denne slægts stamfader, skønt det mærke denne 1479 førte i sit segl, ikke ligner slægtens ældste (A:3 og 4), men netop dens yngste segl, det 1607 af den yngre Hans Brun brugte mærke (A:7), hvorfor endnu vor nyeste genealogiske litteratur angiver 1479 som året for slægtens første opdukken.

Da førnævnte Jens Bruns datter blev moder til den kendte rigsråd *Ove Skade*, kom disse ellers højst obscure familier indenfor våben- og slægtebogsforfatterindernes synsvinkel; men ej heller herfra kan vi hente klare og eentydige oplysninger. Af to såkaldte Jytte Gyldenstierne-våbenbøger afskriver den ene simpelthen den anden (dvs. forøger fejlene), og denne er igen stort set en afskrift af »Bogen med de 900 Vaabner«. Medens de secundære kilder beskriver våbnet således: et af hvidt og gul (sic) delt skjold, hvori et udelst naturfarvet oxehoved, har den ældste kilde ikke farvelagt skjoldet, der således fremtræder udelst.

Nu kan man simpelthen ikke være for forsigtig i sin benyttelse af de gamle våben- og slægtebøger; thi selv om der ofte kan findes hvede iblandt klinten, er det alt for ofte umuligt at skelne imellem oplysningernes kvalitet. At Jytte Gyldenstierne-bøgerne var enige om, at »Jens Brun, hand var ingen Brun, men hand hed effter hans Fasters Hosbunde det Brune Navn«, var ganske vist ukorrekt, da allerede hans fader kaldte sig Hans Brun; men da dennes forfædre var ukendte, kunne tilnavnet sagtens tænkes tilgiftet, dvs. at vi i så fald skulle lede efter slægtens ældste led alene ved hjælp af våbnet.

Mærkeligt nok lå forklaringen i en ellers overset bemærkning i disse våbenbøger, der efter at have kasseret

Brun-betegnelsen anbragte denne slægt under overskriften »De Wdsønner«. Dog gjorde den ældste af dem udtrykkeligt opmærksom på, at man ikke måtte forveksle dem med de Udsønner med klokken i våbnet, og gik vi tilbage til kilden, »Bogen med de 900 Vaabner«, viste dette navn sig egentlig at være »De Wedsønner«, og så var vi tilsyneladende ligevidt.

At det overhovedet blev muligt at komme videre, skyldtes en gennemgang af to retssager af 1539 og 1541, hvor det viste sig, at slægtens ældste mand, Hans Brun i Håstrup (Vejle Amt) afvekslende kaldtes Hans Olsen i Håstrup (jfr. at den ellers højst upålidelige ligprædikentradition gjorde ham til søn af en *Oluf Brun*), da han førte proces om noget gods, der sidst i 15. århundrede havde tilhørt en *Weyt Pedersen*. Da der så yderligere dukkede en *Oluf Vedsøn* i Håstrup op 1511-29, måtte al tvivl om, at vi her havde Hans Olsen Bruns fader og farfader, forstumme.

Fra *Oluf Vedsøn* var intet segl bevaret, men til gengæld hele to fra *Weyt Pedersen* (A:1 og 2). Som man ser, er det ganske udelukket at opfatte dem som vædder- eller bukke- endsige oxehoveder, men man må med *Thiset* (i DAS) karakterisere mærket som et par vædderhorn, måske dog anbragt på en vædderpande?

Ingen gængs heraldisk terminologi kan hjælpe os ud af vanskelighederne, og heraldikeren *Thisets* systematik har i virkeligheden forøget dem, idet han i DAS har placeret Brun-slægtens segl sammen med den Jens Andersen, med hvem slægtens ældste våben intet som helst slægtskab antyder, men fjernt fra det segl, som Brunernes virkelige stamfader *Weyt Pedersen* førte. Men heldigvis har adelsgenealogen *Thiset* jo netop henledt vor opmærksomhed på,

at specielt i den laveste lavadel kunne vi forvente at træffe »uregelmæssigheder«, og det nærmere studium af slægtens sociale og økonomiske forhold giver os en tilfredsstillende forklaring:

Det 15. århundrede var utvivlsomt een lang *økonomisk krise* for lavadelen; for eksempel ser vi i Eline Gøyes jordebog (udgivet af Thiset) kapitalstærke godsejere udkøbe den ene småslægt efter den anden. Endnu Weyt Pedersen optræder som væbner; men sønnen Oluf Vedsøn kender vi bl. a. netop fra Eline Gøyes jordebog, hvor han pantsætter gods, og han har utvivlsomt haft problemer nok til at bekymre sig om slægtens heraldik. I 1529 fungerer han tilmed som sandemand på herredstinget ganske som en almindelig selvejerbonde; af hans fire sønner nævnes den ene (Poul) blot i 1536, den anden, Vitus (dvs. opkaldt efter bedstefaderen, Vejt = Vitus, jfr. »St. Veitsdansk« efter helgenen St. Vitus. Antagelig stammer den horsenske Beringsslægt på spindesiden fra ham), bliver som så mange andre forarmede lavadelsmænd skibshøvedsmand, den tredje, Hans, synes endog gift med en herredsfogeddatter. Men takket være denne mesalliance, der vel har bragt økonomisk fordel, stiver han sin position af og bliver tilmed stamfader til en rigsråd, medens endelig den fjerde broder, Niels, gifter sig ind i en himmerlandsk slægt.

Da disse to brødre igen er i stand til at føre segl, er det umiddelbart forståeligt, at de — boende fjernt fra hinanden — fortolker slægtstraditionen (eventuelle seglrester?) hver på sin måde (A:3 og 4), indtil næste generation fuldbyrder slægtens heraldiske skisma: Niels Bruns døtre holder sig til *væderhovedet*, Hans Bruns sønner foretrækker *oxehovedet*. Og da våbenbøgerne alene interesserer sig for rigs-

råden Ove Skades aner, dvs. Hans Bruns gren, finder vi her udelukkende oxehovedet, omend i diverse udstafferinger (sammen med de højadelige forfatterinders hævdede pegefinger: ikke tale om, at det er virkelige Bruner — næh, blot gemene Vedsønner! — en viden, som ligprædikenernes forfattere nok har skullet tie stille med).

I betragtning af, at et senmiddelalderligt lavadelsvåben kan undergå en sådan metamorfose, må det her være på sin plads at anføre, at vel går litteraturen enstemmigt ind for, at den anden — også først omkring 1536 opdukkende — slægt *Brun* (af Vindumgård) skulle have ført et blåmandshoved i sit våben; men selvom det eneste bevarede segl (A:8) vel næppe kan karakteriseres som andet end et menneskehoved (omend *en face* og ikke som normalt for blåmandshoveder: i profil), er dets væsentligste træk en besynderlig »paryk«, som er højst ualmindelig i våbner med menneskehoveder, og som med nogen god vilje kunne tænkes udviklet af et par rudimentære vædderhorn?

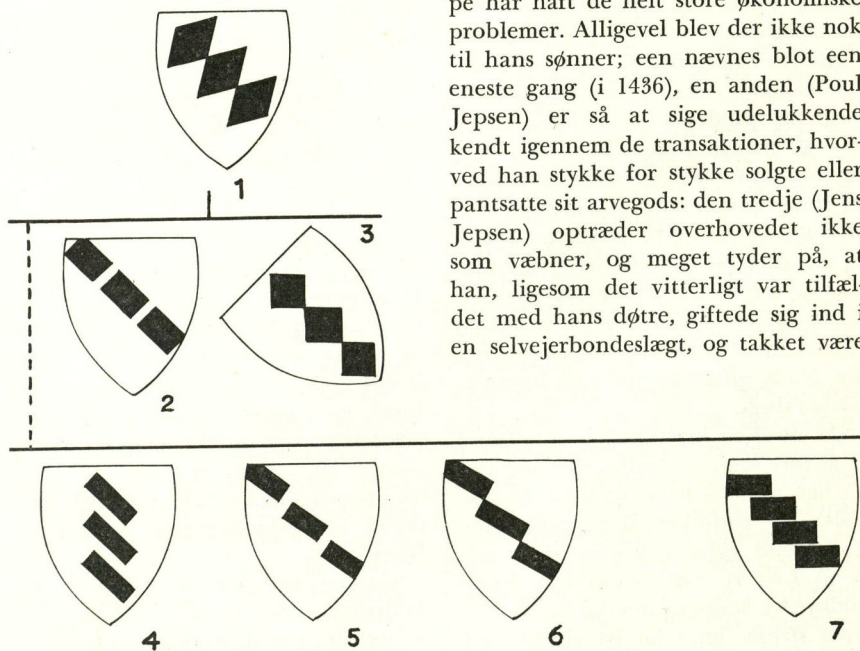
Een svale gør ingen sommer; men heldigvis var jeg få år senere i stand til at gennemføre en ganske tilsvarende undersøgelse for slægten *Rodsteen* og påvise, at den på ingen måde, som hidtil antaget, var en gammel vendelboet, men oprindeligt en østjysk lavadelsslægt, der af økonomiske årsager sidst i 15. århundrede var flyttet til Vendsyssel med deraf følgende ændring af våbenmærkets oprindelige form.

Slægtens ældste kendte medlem Jep Willesen, der levede 1387-1421 på Kjeldkær (Tørrild Herred, Vejle Amt), førte et våben, der næppe kan bestemmes anderledes, end Thiset gjorde det, nemlig *tre skråtstillede ruder* (tavle

B:1), dvs. terminologisk ret forskelligt fra Rodsteenslægtens meddelte våben, de *fire trappestillede mursten*. Men atter er det blot den menneskeskabte systematik, der bevirker en større forskel, end seglene i sig selv berettiger. Skønt det våben, som Jep Willesens søn Poul Jepsen 1474 førte i sit segl (B:3), meget minder om det, som hans oldebarn Jens Markvardsen anvendte 1534 (B:4) — ja Poul Jepsens lidt ældre segl fra 1465 (B:2) er så at sige identisk med dem, Jens Markvardsen 1551 og senere benyttede (B:5) — har Thiset i DAS placeret Poul Jepsens segl i gruppe L, dvs. blandt heraldiske mærker (undergruppe: tre ruder), selvfølgelig fordi han vidste, at faderen Jep Willesens segl indeholdt et sådant

mærke, medens Jens Markvardsens segl findes i gruppe I, dvs. bygningsdele (tre, senere fire mursten), skønt først mærket i hans alleryngste segl fra 1561 begyndte at få »trappefacon« (B:6), naturligvis fordi enhver jo ved, at sådan er Rodsteenernes våben nu engang, jfr. at hans søster Karen samme år ved at forøge firkanterne fra tre til fire fik anbragt dem i den siden hen almindeligt brugte opstilling (B:7).

Kort sagt, den tilsyneladende uovervindelige modsætning imellem Jep Willesens tre ruder og de senere Rodsteenens fire trappestillede mursten er kun overfladisk, skabt af den senere — ganske vist nødvendige, men desværre så let vildledende — systematik. Thi også her finder vi en senmiddelalderlig lavadelsslægt, hvis første mand (gift med en holstensk arvedatter) vel næppe har haft de helt store økonomiske problemer. Alligevel blev der ikke nok til hans sønner; een nævnes blot een eneste gang (i 1436), en anden (Poul Jepsen) er så at sige udelukkende kendt igennem de transaktioner, hvorved han stykke for stykke solgte eller pantsatte sit arvegods: den tredje (Jens Jepsen) optræder overhovedet ikke som væbner, og meget tyder på, at han, ligesom det vitterligt var tilfældet med hans døtre, giftede sig ind i en selvejerbondeslægt, og takket være

B. Våben for slægten Rodsteens ældste led. 1. Jep Willesen, 1406–21. — 2. og 3. Hans søn Poul Jepsen, 1465 og 1474. — 4. og 5. og 6. Jep Willesens sønnesøns søn Jens Markvardsen 1534, 1551–60 og 1561. — 7. Jens Markvardsens søster, Karen, 1561.

de deraf flydende arvetrætter har vi nu bevaret utvetydige vidnesbyrd om Rodsteenernes oprindelse.

Hans søn Markvard Jensen tog da tjeneste hos Børglumbispen og vandt en vendsysselsk arvedatters hånd, hvorefter sønnen Jens Markvardsen kom til at starte slægten på ny. Men heraldiske finesser har man næppe bekymret sig om. Først i det nye milieu med fornemmere frænder og på baggrund af navneforordningen af 1526 har man måttet gøre sig seglenes indhold klart. De oprindelige ruder var blevet til rektangler, dvs. nærmest »sten«, og først da slægten henimod år 1600 begyndte at efterleve den kgl. forordning, kan vi omsider få en autoritativ fortolkning af mærkets blasonering, idet navnet *Rodsteen* jo klart viser hen til de røde mursten (i sølv).

Ulige vanskeligere er det at afgøre, til hvilken periode vi skal henlægge skiftet af våbenmærke; blandt andet må vi erindre, at de bevarede seglaftryk utvivlsomt blot repræsenterer en ringe brøkdelen af, hvad der engang har været af signeter, dvs. at rækken i tavle B (1 til 7) givet kun viser et tilfældigt udsnit af udviklingens gang. At Poul Jepsen 1465 snarere fører rektangler end ruder, kan være en tilfældig variation, som måske skyldes en klodset signetstikker; thi i 1474 er firkanterne nærmest kvadratiske, og nok er disse anbragt pælvis; men idet skjoldet er sat på sned, giver det alligevel samme helhedsbillede som faderens segl. Endnu Jens Markvardsens ældste bevarede segl har de nærmest pælvis satte firkanter; men snart bliver rektangler mere dominerende, og da skråstillingen genoptages, »kædes« stenene sammen (ganske som Jep Willesens ruder), og med optagelsen af blot endnu een »sten« er trappeformationen sikker.

Som før nævnt var det een af NDA's ideer at få lidt samling på de mange »slægtsløse« enkeltindivider og navnsløse småslægter ved at placere dem i sammenhæng med familier, med hvilke de tilsyneladende var våbenbeslægtede. Også her må vi konstatere denne metodes ulemper, idet Rodsteenerne deles i to helt forskellige afsnit: 1. *Rodsteen*, dvs. Markvard Jensen og hans efterkommere, hvortil knyttes en jysk præst, der allerede ca. 1400 førte den firstens-murtrappe, som Rodsteenerne først to århundreder senere skulle udvikle deres våben til, og 2. *Ferke*, dvs. at Jep Willesens søn puttes ind under en anden jysk slægt, hvis eneste kendte segl, ført 1406 af en gejstlig, vel nok skal opfattes som tre små firkanter (se tavle C:5), med det sørgelige resultat, dels at vi skal lede efter Rodsteenernes forfædre i opslagsværker (som for eksempel Repertoriet) under navnet *Ferke*, dels at Storcks Våbenbog i god tro låner Jep Willesens segl til tegningen af Ferkeslægtens våben!

Nu var Thiset selv ganske klar over, at reglen om slægtsvåbnets uforanderlighed kun var vejledende; bl. a. henledte han selv opmærksomheden på, at slægten *Brok af Barløse II*, der førte et tværdelt skjold hvori en gren med eet opskydende blad, højst sandsynligt var et skud på *Frilleatten*, skønt denne førte en grøn plante med to blade og tre rødder i et tværdelt skjold; thi ser vi bort fra disse systematiserende våbenbeskrivelser (»det meddelte våben«), vil det i praxis ud fra selve seglbillederne (»det førte våben«) være klart, at der er en betydelig overensstemmelse imellem disse våbenmærker (sammenlign f. ex. DAS F lii 14-15 med F lxiii passim).

Med »våbenmutationerne« *in mente* er det fristende at løbe NDA igennem og dér udsøge evt. andre mærker af

denne type, og vi finder da en veritabel *embarras de richesse*; *Dresselberg* = en egegren eller -stub med to agern; *Gammel* = en stub med tre afhuggede grene; *Norby* af Skovgårde = en stub eller gren med tre blade; *Gylling* = en gren med tre kviste med blade; »*Egegren*« = en egegren med to blade og et agern; *Friis* af Landvig = en egestub med tre agern og tre blade; *Staur* = et afhugget træ.

Her er blot eet af de mange områder, hvor en heraldisk-genealogisk komparativ analyse kan sætte ind. Ikke blot er en række af disse slægter typisk sjællandske (*Gylling*, *Dresselberg*, *Gammel*); men ligesom *Thiset* ikke turde afvise en forbindelse imellem *Dresselbergerne* og de først ca. 1500 i Skåne opdukkende *Skovgårde-Norbyer*, er det af den norske slægt *Staurs* traditioner klart, at den på een eller anden måde følte sig knyttet til det Holmegård, som var slægten *Gammels* senmiddelalderlige hjem (NB en sådan tradition kan dog også skyldes en lærd slægtbogsforfatters opdagelse af en tilfældig våbenoverensstemmelse).

Netop på reformationstiden synes ikke få danske lavadelsmænd at være udvandret til Norge (også et emne, der er en heraldisk analyse værd); men alene en nøje gennemgang af sigillerne i forbindelse med en gennemgribende genealogisk undersøgelse vil punkt for punkt kunne afgøre, hvorvidt der i hvert enkelt tilfælde er tale om virkeligt slægtskab (som forholdet utvivlsomt var mellem *Friller* og *Brokker*) eller blot et våbenslægtskab, og i så fald, hvorvidt dette er reelt, dvs. imellem de førte og oprindelige våben, eller blot secundært (for eksempel *Ferke* og *Rodsteen*).

Således synes ligheden i flere af førnævnte tilfælde at være større på papiret, dvs. i NDA's og DAA's våben-

beskrivelser (»det meddelte våben«, end i sigillerne (»det førte våben«). *Thiset* selv måtte gang på gang rette sine egne hypoteser: endnu i DAS og NDA gjorde han *Laurids Pedersen* i *Skovgårde* til denne *Norbyslægts* første repræsentant (1514), medens han i *Danske Magazin* (5 VI p. 31 ff., og her efter i DAA 1906) erkendte, at denne var søn af en *Peder Nielsen* af Ågerup (Åkarp). Desværre gjorde han holdt her og opdagede derfor ikke, at efter al sandsynlighed var denne *Peder Nielsen* i NDA dubleret og anbragt dels under slægten *Gammel* (der som ovennævnt tydeligvis var våbenbeslægtet med disse *Norbyer*), dels som en egen slægt *Jude* (idet *Peder Nielsen* nu og da kaldes *Peder Jude*) med en *hjortevie* i våbnet. Går vi nu til den pågældendes segl (DAS C xxvi 1), må vi dog konstatere, at selvom det ikke afgørende adskiller sig fra andre »hjortevielignende« segl (om en anden mindre vellykket *hjortevie*-definition se nedenfor), kan det ligeså godt jævnføres med denne *egegrens-* eller *-stubs våben*-gruppe, som vi her beskæftiger os med.

Eet er dog, hvad vi med flid og møje kan udlæse af disse ofte slidte og utydelige sigiller, noget ganske andet, hvis vi for en gangs skyld kunne få at vide, hvorledes man i samtiden, dvs. i senmiddelalderen, så på disse ting. Højst enestående går vort ønske i opfyldelse, da i 1505 ovennævnte *Peder Nielsens* enke påstod: »at hendis hosbondis wabbenn vaar it affhuggit træ oc icke en ørne klo, som hendis sønn haffuer vdgifuit«!

Først og fremmest konstaterer vi, at som vi i dag kan grunde over horn og hoveder, ruder, firkanter og mursten, kunne samtiden selv i lige så høj grad være i tvivl om et våbens korrekte blasonering. Inden vi dog stejler over, at et træ kunne forveksles med en ørne-

klo (det er jo faktisk sket i Nakskovs byvåben), må vi erindre, at selv Thiset kunne opfatte »træet« som en hjortevie. Tager vi derimod de Dresselbergers »meddelte våben« som udgangspunkt, for eksempel som det gengives i DAA (1891), begynder vi at forstå, at ligesom der typologisk er slægtskab imellem en stub og et træ, kan en utydelig stub med to-tre opskydende grene meget nemt få »ørneklo«-præg. Var nu den pågældende søn udvandret til en fjern landsdel (var det mon en anden af Peder Nielsens sønner, som grundlagde slægten Staur i Norge?) og dér i god tro anvendte et ørneklovåben, ville næppe nogen heraldiker eller adelsgenealog falde på at antage, at denne stod i nært slægtskabsforhold til Skovgårde-Norbyerne.

Tilmed er disse problemer næppe begrænset til den senmiddelalderlige lavadel. Omend slægten *Falk* normalt førte et gaffelsnit i sit våben, kunne hjelmtegnet, en falk, dog lejlighedsvis rykke ned i skjoldet. Når medlemmer af slægten fra tidligste tid (både i 13. og 14. århundrede) kan kalde sig *Krage*, tyder dette unægtelig på, at den førte »fugl« ikke har været helt artsbestemt (DAA 1892), og det samme, kan vi vel formode, var tilfældet med den *ørn*, som slægten *Due* førte (DAA 1891).

Der forekommer mig at være en slående overensstemmelse mellem thesen om slægtsvåbnets uforanderlighed og den også sidst i forrige århundrede eneherskende arveligheds lære, »at erhvervede egenskaber ikke nedarves«. Nu er vi klar over, at der pludseligt — under bestemte vilkår — kan ske spring i massen af arvelige faktorer, *mutationer*, hvorved nye arter stadig kan dukke op. Overført på heraldikken må vi sige, at vel er hovedreglen nyttig og anvendelig i de fleste tilfæl-

de; individuelle variationer findes i så at sige ethvert segl, uden at dette behøver at få arvelig betydning. Men pludseligt bliver hornene til et hoved (Brun), ruderne til mursten (Rodsteen), to blade med tre rødder til eet blad og en gren (Frille-Brok) osv. osv., og den faktor, der mere end noget andet muliggør våbenmutationer, vil meget ofte vise sig at være et ugunstigt økonomisk miljø. Når forarmelsen står for døren, spiller heraldiske problemer mindre rolle; sker der yderligere en flytning til en fjern landsdel, kan mutationen fæstne sig der, og kun i få og lykkelige tilfælde vil kilderne tillade, at historikeren kan få indblik i det oprindelige og korrekte sagforhold.

Konklusionen af ovenstående må i første omgang blive en nødvendig og sund skepsis over for de traditionelle hjælpemidler, som bygger på den gængse systematik. Finder vi selv det tydeligste våben, må vi ikke regne med at kunne bestemme dets blasonering, endsige placere det i en større sammenhæng af hermed beslægtede våben, hvis vi begrænser os til at lede efter nøjagtige paralleller eller blot godtager de mest beskedne ændringer. På dette tidlige stade af vore undersøgelser må vi lade fantasien spille: »Hvad kan dette i et utydeligt seglaftryk udvikle sig til, evt. have udviklet sig af?« — »Hvad kan en sjusket signetstikker få ud heraf?«, samt »I hvilken kategori kan selv en nok så fremragende systematiker finde på at anbringe dette mærke?«.

Svaret er givet ovenfor: to »agerne« skal være et kløvet *dyrehoved*, som den ene slægtsgren gør til et *vædder*, den anden til et *oxehoved*, medens systematikeren gør det til et *bukkehoved*. Et *afhugget træ* kunne af samtiden mistolkes som en *ørneklo*, hvor-

for vi ikke kan gå i rette med systematikeren, når han bestemmer våbnet som en *hjørtevie*.

At betragte et segl fuldstændigt forudsætningsløst er næppe muligt, hvorfor det er uhyre forståeligt, at Poul Jepsens og Jens Markvardsens så at sige identiske mærker (tavle B:2 og 5) indplaceres henholdsvis som mursten og ruder ud fra en genealogisk forhåndsviden om andre familiemedlemmers segl.

Ydermere må det indskræpes, at de »vejledninger«, som NDA giver ved under en kendt navngiven slægt at anbringe mindre kendte, gerne navnløse småslægter og enkeltindivider, ifald der er en vis våbenoverensstemmelse (jfr. ovenfor om Ferke og Jep Willesens sønner; Jens Andersen i Øland som Brunernes stamfader) aldrig må tages for andet end et *forslag* til overvejelse på samme måde som mange af Thisets middelalderstamtavler, der bedst kan karakteriseres som et *første forsøg* på at bringe orden i kaos ved at samle alle formentlig beslægtede personer i en *hypotetisk* stamtavleopstilling.

En af de mest glædelige ting ved Heraldisk Tidsskrifts fremkomst var — forekommer det mig — at der her åbnedes et vindue på klem til udlandet, fra hvis problematik vi sikkert ofte kan hente inspiration. Specielt tænker jeg her på *Jan Ranekes* artikel i 1. binds 3. hefte om »Medeltida Vapengrupper« med opfordringen til at tage dette studium op for Nordens vedkommende.

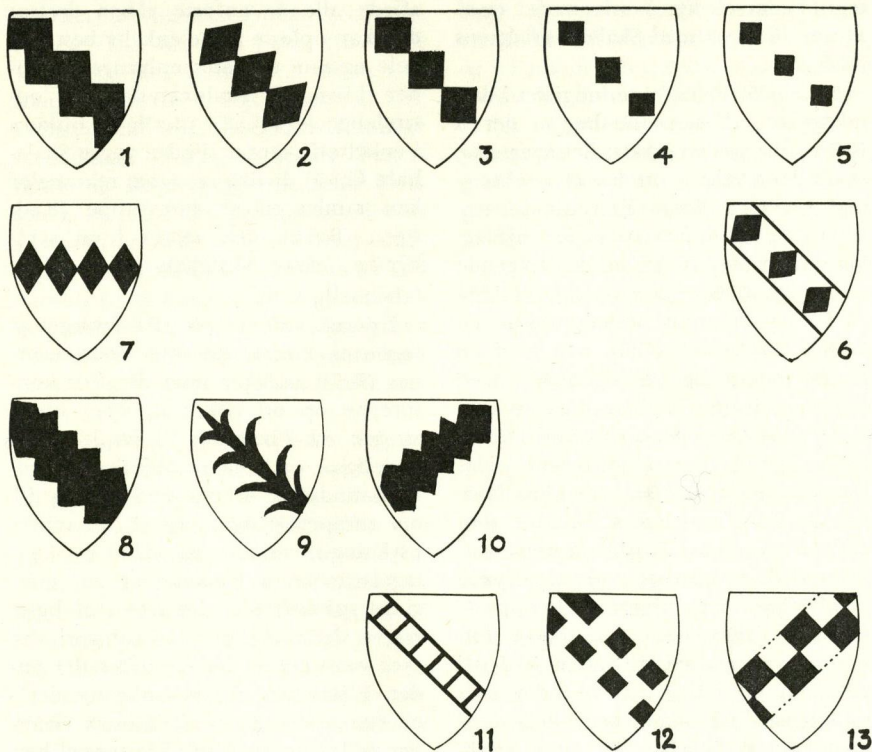
Morsomt nok har *Henry Petersen* forlængst indledt dette arbejde, idet han allerede i 1884 (Danske Magazin 4 V p. 238 f.) gjorde opmærksom på, at »tretallet«, dvs. tre ting i våbnet (gerne stillet 2-1) er langt det hyppig-

ste mærke for ægte vendelboætter: *Sehested* med tre søblade, *Rotfeldt* med tre ibsskaller, *Stenshede-Vognsen* med tre blåmandshoveder, hvortil kan føjes lavadelsslægterne *Hagel*, *Bagge* og *Knogmose*, for ikke at tale om talrige navnløse småslægter og enkeltpersoner, hvis våben — ofte utydelige og vanskelige at placere i en traditionel systematik — gør netop den vendsysselske adelsgenealogi så besværlig, da den fælles grundtype for våbenmærket ofte kan gøre det højst vilkårligt, hvor man anbringer dem i forsøget på at skabe en korrekt slægtsammenhæng.

Også Thiset var inde på dette spørgsmål, idet han (i Historisk Tidsskrift 5 I p. 609) omtalte en sjællandsk våbengruppe med to horn (vessel, drikke- eller vædderhorn) og antydede en sammenhæng imellem slægterne *Tå*, *Skytte*, *Sosadel*, *Snubbe* og de yngre *Basser*, og det var formentlig ud fra en fornemmelse af disse problemer, at NDA gerne henviser imellem våbenbeslægtede ætter, som for eksempel den lige så typisk jyske våbengruppe med bjælken: Munk, Sommer, Lykke, Krabbe, Roed, Kirt, Brok, Griis, Hval, Kande, Soop (jfr. Personahistorisk Tidsskrift 2 V p. 110), omend et sådant mærkes store udbredelse (helt til Estland!) vel nok kunne forklares alene ud fra dets enkle karakter.

Det må vel tages som et vidnesbyrd om det hidtidige dødvande i dansk heraldik, at ej heller denne tråd blev taget op efter Henry Petersen og Thiset, hvorfor jeg i det følgende blot tilsigter at antyde nogle retningslinier og tillokkende arbejdsfelter for heraldikere og adelsgenealoger.

Under arbejdet med Rodsteen-slægtens oprindelse iagttog jeg, at specielt i Øst- og Midtjylland optrådte der ikke få personer, som efter deres segl-

C. Variationer og mutationer, faktiske og mulige, med udgangspunkt i en »takket skræbjælke« (1.). — 2. Jep Willesen (Rodsteen), 1406–21. — 3. Skalehals, 1469–90. — 4. Skalehals, 1521. — 5. Ferke, 1406. — 6. Skalehals, 14. århundrede, Rejsby-slægten m. fl. — 7. Vesterbølle-slægten, 1365. — 8. Vesterbølle-slægten, 1388. — 9. Vesterbølle-slægten, 1406. — 10. Muligvis Astrad Frakke, 1225. — 11. Tornekrans, 1457. — 12. Vil Jepsen (Friis af Haraldskær), 1421. — 13. Rosenkrantzernes Kogsbøl-gren, 1417.

mærker at dømme var i hvert fald våbenbeslægtede med Jep Willesen (tavle C:2), der førte tre (vist sammenhængende) ruder på skrå. Allerede NDA placerede derfor ham og hans børn under slægten Ferke, idet denne families tre »kvadrater« (C:5) fortolkedes som ruder. Nok så stor lighed fandtes der dog med den såkaldte slægt *Skalehals'* yngre segl (C:3-4), selv om den i ældre tid førte firkanterne i en skræbjælke (C:6), dvs. anvendte samme mærke, som flere øst- og søn-

derjyske lavadelsmænd brugte (DAS L 1x 1, A. 1100, jfr. 833). Atter konstaterer vi, at denne klare sammenhæng sløres af systematikken, idet NDA — vist på grundlag af Henry Petersen — placerede en Svend Jensen af Rejsby og dennes søn Claus under den typisk skånske slægt Brostrup, skønt sigillernes tydelige *firkanter* overhovedet ikke ligner Brostrup-slægtens *roser*, med det resultat, at Claus Svendsens segl i DAS anbragtes i gruppe F (lv 3), dvs. blomster, og ikke i gruppe L (heraldiske

tegn, ruder el. lign.), selvom det er så at sige identisk med Skalehals-slægtens (C:6).

Nu var Skalehalserne indgiftet i den midtjyske »Vesterbølle-slægt«, der i NDA tillægges en skråtstillet *hjørtevie*, skønt det ældste — nu desværre tabte — segl fra 1365 ifølge Klevenfeldts tegning dog må opfattes som fire bjælkevis satte ruder (C:7), og det følgende — i original bevarede — segl fra 1388 af Henry Petersen bestemtes som en takket skråbjælke (C:8), dog med en beundringsværdig forsigtighed med krydshenvisning imellem disse to segl. I DAS møder vi derimod atter Thisets forkærlighed for »hjørtevier«, idet slægtens tre seneste segl fra 1406 (heriblandt C:9), med lige så lidt ret, som tilfældet var med Norby-slægtens ældste segl (hvor mærket viste sig at være et afhugget træ), placeres i gruppe C (xxvi = *hjørtevie*). Tværtimod fornemmer vi med de tre våben (C:7-9) i række en udvikling fra fire ruder, hvis sammenstilling udgør begyndelsen til en takket skråbjælke, der atter udvikler sig til en sådan grad af uregelmæssighed, at fejltolkning så at sige er uundgåelig, såfremt man ikke til stadihed jævnfører heraldik og genealogi.

Det er lettest at få orden i dette kaos, hvis vi betjener os af samme metode, som Henry Petersen anvendte på den vendsysselske våbengruppe, begynder med at abstrahere fra vore almindelige heraldiske termini (ruder, *hjørtevier* etc.) og svarende til hans »tretal« søger en typologi, som kan dække og dermed forklare os disse forhold. Thi går vi her ud fra en »grundform« (hermed ikke være sagt »en oprindelig form«) omtrent som figuren i tavle C:1, nærmest en løst sammenhængende takket skråbjælke, kan vi uden at bruge »vold« ganske simpelt

aflede alle de anførte våben derfra: den kan opløses i sine enkelte bestanddele og som tre sammenhængende ruder blive til Rodsteen-slægtens oprindelige segl (C:2), yderligere opløses i enkelte firkanter (Ferke, yngre Skalehals, C:3-5), hvilke igen som rektangler kan samles til en murtrappe (Rodsteen, B:6-7) eller sættes i en skråbjælke (ældre Skalehals, Rejsby-slægt m. fl., C:6).

I øvrigt kan enhver gøre forsøget at tegne en murtrappe som Rodsteenernes (B:7); trækker man derefter konturne op og visker stenenes indre streger ud, giver det til resultat den nydeligste takkede skråbjælke (jfr. P. B. Grandjean: Dansk Heraldik p. 91 om trappesnit og murgavl), et smukt psykologisk vidnesbyrd om, at vor iagttagelsesevne er hæmmet af vor erfarings spændetrøje: det sete *skal* ligne noget, det *skal* tilhøre en kategori, det *skal* være enten det ene eller det andet. Ellers kan vi ikke anbringe det i en systematik, og trods Thisets vitterlige fejl diagnoser kan vi jo simpelthen ikke undvære hans fremragende værk DAS. Hvis man nu yderligere fuser lidt med denne takkede skråbjælke (som det kan ske i en udslidt seglstampe eller ved hjælp af en tredjearangs signetstikker) og spidser takkerne til, idet linierne trækkes lidt ind på bjælken, vil denne tendere imod at opløse sig i enkelte ruder.

Morsomt nok findes denne »ruder-takkede skråbjælke« i et af vore allerældste segl, som allerede 1225 sættes under et aktstykke (C:10). Spejlvenningen kan vi nok tillade os at se bort fra, tilmed forestiller mærket egentlig en rytter, i hvis skjold vi finder denne bjælke. Desværre ved vi ikke med fuld sikkerhed, hvem der har ført dette segl, men den ene mulighed er, at det har tilhørt Valdemar Sejrs drost Astrad

Frakke. Da navnet *Frakke* (ved metathese) kan blive til *Ferke* (jfr. *frisk* = *fersk*), skal vi måske i drosten se stamfaderen til en rigt forgrenet, især i Østjylland bosat slægt, hvis talrige medlemmer (Ferke, Skalehals, Vesterbølle- og Rejsby-slægterne samt Rodsteen m. fl.), da senmiddelalderens *økonomiske krise* slog ind over Danmark, i takt med deres problemer lod heraldiske spørgsmål gå i glemmebogen, således at de enkelte slægtsgrene kom til at udforme grundtypen hver på sin stadig mere differentierede måde?

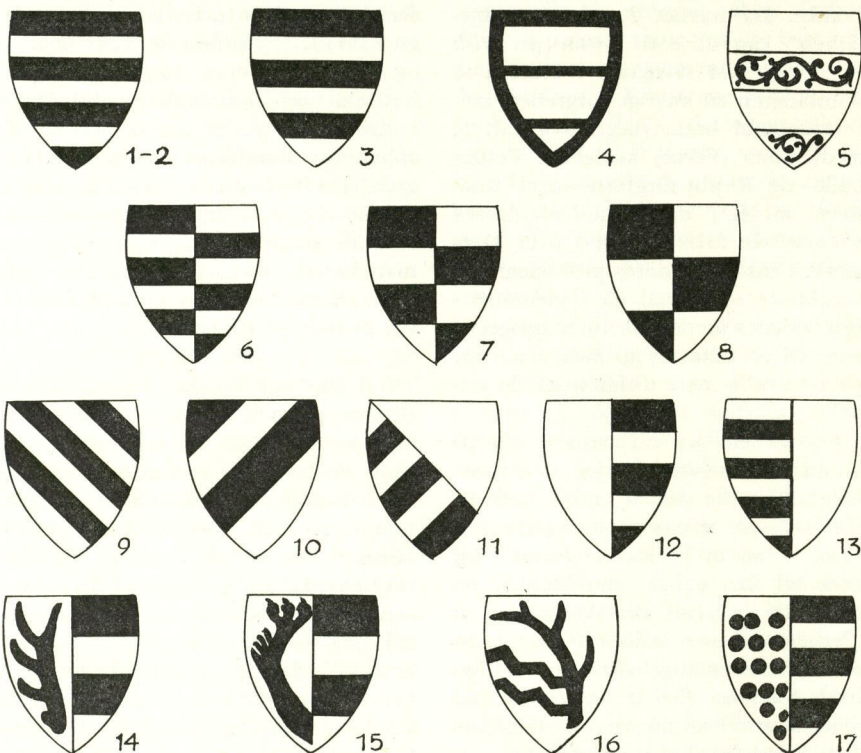
Og medens jeg nu svinger mig på fantasiens vinger, kan jeg ikke undlade at erindre om, at endnu flere typisk østjyske ætters våben måske kan bringes ind under denne formel; for eksempel kan enhver umiddelbart se, hvor lidt variation der skal til, for at *Tornekransernes* »stige« (C:11) opløses i ubestemmelige »firkanter«. Ligeledes fortjener det at anføres, at medens Rodsteenernes fjerne stamfader Jep bærer et højt usædvanligt patronymicon, Willesen, er navnet Wil (Ville) ikke helt ualmindeligt i slægten *Friis af Haraldskær*, som først omkring 1400 dukker op af mørket. For eksempel nævnes hyppigt en Vil Jepsen, der såvel efter navn og hjemstavn som det tidspunkt, hvorpå han levede, måtte antages at være endnu en søn af Jep Willesen. Medens dennes våben som nævnt bedst lader sig bestemme som tre sammenhængende, skråstillede ruder (C:2), fører Vil Jepsen dog to rækker firkanter, 3 + 4 (C:12), et våben, der vel adskiller sig ikke uvæsentlig fra Jep Willesens, men dog er det betydeligt mere lig, end man efter beskrivelsen af Haraldskær-Friisernes »meddelte våben«, den *skaktavlede skråbjælke*, skulle formode.

Også en anden oprindelig østjysk

slægt, *Rosenkrantz*, førte som bekendt en skaktavlet skråbjælke i sit skjold, og ligesom Ferke-Skalehals-gruppen havde den grene i Sønderjylland. Mærkeligt er det da at se, at det ældste våben for Rosenkrantzernes *Kogsbølgren* (1417) viser fire firkanter (C:13), ganske vist placeret a la skaktavl, men med så svage spor af skråbjælke, at man kunne fristes til at opfatte også dette mærke som blot en variation af vor grundtype (C:1).

Til slut skal jeg her anføre en våbengruppe, hvis blotte existens åbner fascinerende baner for fremtidig forskning. Forlængst er vi klar over, at den vel berømteste af alle danske slægter, som vi med en mindre heldig renæssancetidsbenævnelse kalder »*Hvide-slægten*«, ikke i egentligste forstand er een agnatisk samhörende familie, men må opfattes som en gruppe i hinanden kraftigt indgiftede højadelsslægter med fælles våben, af hvilke kun de færreste førte fast slægtsnavn, medens enkelte grene til tider kunne kalde sig Litle, Galen, Stygge eller Hak. Bortset fra rent individuelle variationer kan der ikke være tvivl om, at denne slægtsgruppe i snævrere forstand førte et våben med et *fem gange tværdelt skjold* (tavle D:3) omend det ældste kendte segl fra 1225 snarere må opfattes som sekسدelt, dvs. med tre bjælker (D:1).

Det kan følgelig ikke undre, at man har anset slægten *Bielke* med de to bjælker i våbnet (dvs. det meddelte våben) for et skud på denne stamme, tilmed da de ældste segl (altså det førte våben) gerne indeholder tre bjælker (D:2) eller evt. er femdelte (D:4), ligesom også hjemstedskriteriet passer (DAA 1946). Desværre har vi atter her et eksempel på uheldig systematik, idet Thiset i DAS placerer samtlige Bielke-slægtens segl i gruppe L (Heraldiske

D. Våbenvariationer indenfor »Hvide«-slægten og vasaller. 1. Gruppens ældste kendte tværdelte segl, 1225, tre bjælker eller seks gange tværdelt. — 2. Bielke, ældre form. — 3. Det knæsatte Hvide-våben, fem gange tværdelt, fra 1264. — 4. Bielke, senere form. — 5. Bøst (Bost, Pust), 1251. — 6. Ældste bevarede Bille-segl, 1306. — 7. Bille, 1350. — 8. Tå (Skytte), 1333. — 9. Ældste kendte »Hvide«-våben, 1224. — 10. Hak, 1267, senere også Galt. — 11. Iis, Blæsing, 1322. — 12. Snubbe, 1391. — 13. Snekken, 1386. — 14. Rani, 1306. — 15. Griis af Nordrup, 1391. — 16. Fikkese, 1447. — 17. Present, 1390.

tegn), undergruppe vii = fire gange tværdelt (dvs. to bjælker), skønt de to ældste tydeligt ses at være fem-, de to følgende seksdelte (dvs. med tre bjælker), omend der vel henvises fra undergrupperne for fem og seks gange tværdelt.

Derimod har man stort set ladet upåagtet, at et sådant våben i diverse variationer så at sige er typisk for en lang række i denne familiegruppe ind-

giftede slægter, ja næsten kan siges at være »normalvåben« for et vældigt koteri af højmiddelalderlige stormandsætter, der som »Hviderne« havde deres tyngdepunkt i Østdanmark, dvs. Sjælland-Skåne, medens varianter af en sådan art kun yderst sjældent føres af indfødte slægter i Vestdanmark (så vidt jeg kan se, har alene Henry Petersen i sin kritik af Sorø skjoldefrises restaurering været inde på denne tan-

ke; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1883 p. 1 ff.).

Allerede den første »Hvide«, fra hvem vi har segl bevaret (1224, dvs. det ældste hjemlige vidnesbyrd om slægtens våben!), førte de tre bjælker, omend på skrå (D:9), medens det første medlem af slægten *Hak* ikke anvendte krydsdeling, men derimod en »forenklet« udgave af nævnte type, tre gange skrådelt (D:10), dvs. ganske som slægten Galt vides senere at have gjort det, og tilsvarende førte slægten *Bøst* (Bost, »Pust«) et blot tre gange tværdelt mærke (D:5).

Velkendt er *Billeslægtens* delte og siden tre gange tværdelte skjold (D:7); betragter vi nu det ældste bevarede segl (D:6), viser dette sig simpelthen at være et »Hvide«-våben een gang delt, og som slægten selv efterhånden forenkledede tværdelingen, indskrænkede slægten *Tå* (Skytte) yderligere denne (D:8).

Endnu en ganske simpel variation kunne derefter opnås ved i det delte skjold blot at lade den ene halvdel tværdeles, som slægterne *Snekken* og *Snubbe* gjorde det (D:13 og 12), hvilket mærke yderligere kunne sættes på skrå (D:11, Iis, Blasinge), eller man kunne udfylde det tomme felt med andre heraldiske figurer som *Rani*-slægtens hjortevie (D:14, af Henry Petersen opfattet som et alliancevåben, idet den anden betydeligere sjællandske våbengruppe (»Saltensee af Tystofte« m. fl.) førte to hjortevier).

Blandt holstenske indvandrere kan man en sjælden gang finde lignende våben (Blok, nærmest som D:5, Vestermand som D:12); men ellers er det som nævnt ganske ualmindeligt, at vi i højmiddelalderen træffer denne våbengruppe udenfor »Hvidernes« gamle domæne Sjælland-Skåne, og den slægtsgren, der drager til Jylland (slæg-

ten *Skovgårds* forfædre), antog netop et ganske andet mærke, en falk.

Trods hovedreglen, at fælles våbenmærke indikerer slægtskab, må vi dog være på vagt og undersøge, om andre fortolkninger kunne være på deres plads ved en nærmere betragtning af disse våbengrupper. I denne forbindelse er det nok så naturligt at have forholdene i udlandet for øje. Her var det i ældre tid nærmest reglen, at visse *vasalgrupper* antog våbenmærker af fælles grundtype. Overført på danske forhold kunne dette altså indicere, at den 1200-1250 dominerende gruppe af nært sammenknyttede østdanske ætter (det er fristende at have broderskabslisten i Kong Valdemars Jordebog i erindring) tilsvarende bekræftede deres indbyrdes tilknytning ved, da heraldiske mærker i denne periode kom på mode i Danmark, at antage beslægtede våben.

Som vi kommer længere ned i tiden og begynder at få kendskab også til lavadelens våbenbrug, ser vi, at også mindre folk kunne følge trop. At de beskedne *Nordrup-Griiser* fører et våben (D:15), der allerede af Henry Petersen er betegnet som så at sige identisk med *Rani-slægtens* (D:14), behøver følgelig ikke at betyde, at disse familier af højst forskellig social og økonomisk status skulle være blodsbeslægtede. I denne forbindelse må vi også have den ligeledes rent sjællandske slægt Fikkelsen i erindring; thi skønt dens *meddelte våben* er en hjortevie med to *bølger*, kan det *førte segl* (D:16) lige så godt fortolkes som rester af Raniernes damascerede *bjælker*. *Snubbe*-slægten kunne vakle imellem at udfylde våbnets tomme felt (dvs. omtrent som D:15) eller lade være (D:12), og på baggrund af at den såkaldte familie »*Present*« (D:17), hvis 15-20 bezanter ikke gør våbnet væsensforskelligt fra

Snubbe-slægtens, ligesom denne er typisk sjællandsk og som denne yndede *Peder* og *Niels* i deres navnenexus, er en slægtskabforbindelse nærliggende.

Endelig skal her påpeges, at medens Rani-slægten formåede at kombinere landsdelens to foretrukne våbenmærker, det 4-6 gange tværdelte skjold, med hjortevievåbnet, virker det unægteligt højst distraherende at finde een slægt *Tå* med »Hvide«-våben (D:8) og een, der førte to vesselhorn, een slægt *Snubbe* med »Hvide«-våben (D:12, evt. D:15) og een med to drikkehorn. Men formentlig skal dette forklares ved, at længe efter at våbenbrugen var begyndt at fæstne sig, kunne tilnavnene arves på kryds og tværs i dette stærkt indgiftede milieu.

Ud fra hvilke kriterier en nybegt væbner i middelalderen valgte sit våben, ved vi ikke meget om. Men det er unægteligt tankevækkende, at når i 15. århundrede en mand fik frihed og frelse på en adelsmands anbefaling, toges som reglen det nye våbens mærke enten direkte eller med visse variationer fra relators eget våben (se NDA: Dyre, Harbo I, Harbou, Ulfeld, Kabel, Rantzau II, jfr. Udsen II), evt. fra relators *moders* våben (Vinter af Vodstrup).

Hidtil har man gerne formodet, at der i så fald forelå en diskret legitimering af et illegitimt forhold eller af frugten af en mesalliance (jfr. DAA 1891 p. 145, Danske Magazin 1 I p. 99,

1 II p. 34 f.). Snarere er forklaringen den snublende nærliggende, at når en adelsmand ønskede sin tjener (foged, svend eller »undervasal«) adlet, måtte han selv lægge våben til, ganske som forholdet oprindeligt havde været i udlandet, og så forstår vi straks bedre, hvorfor de højfornemme Rani'er og de beskedne Nordrup-Griiser kan være våbenbeslægtede, samt at der i den vendsysselske våbengrube (med »tre ting« i våbnet) både findes højadel (Rotfeldt) og utallige ganske ubetydelige slægter. (Jeg håber inden længe at kunne uddybe dette spørgsmål).

Når jeg i denne artikel gang på gang er kommet til andre resultater end *Thiset* og har måttet rette visse principielle indvendinger imod hans arbejde, vil det her være på sin plads at erkende, at vel kan og bør vi rette i *Thiset*, men dermed være ikke sagt, at vi har lov til at gå i rette med ham. Thi uden hans enorme, grundlæggende indsats indenfor såvel dansk adels-historie som middelalderheraldik — man tænke blot på de utallige stamtavler i DAA — ville bl. a. ovenstående undersøgelser ikke have været mulige. Men måske netop fordi *Thisets* indsats endnu ganske overskygger alt, hvad der siden er gjort, tillægger vi gerne hans forslag og hypoteser en næppe tilsigtet autoritet i stedet for at tage det af ham påbegyndte arbejde op og søge at føre det videre.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.